

π. Γεώργιος Δ. Μεταλληνός
ομ. καθηγητής Θεολογικής Σχολής

Κρίση και διανόηση
Ένα διαχρονικό μας πρόβλημα

Συνεχίζουμε σε αυτό το τεύχος τη δημοσίευση των εισηγήσεων του κύκλου διαλέξεων με τίτλο «πέραν της παρακμής», που διοργάνωσε τον χειμώνα του 2014-2015 η Εταιρεία Μελέτης Ελληνικού Πολιτισμού, στον χώρο πολιτικής και πολιτισμού «Ρήγας Βελεστινλής». Στο τεύχος αυτό παραθέτουμε τις εισηγήσεις του Θεόδωρου Ζιάκα και του π. Γεώργιου Μεταλληνού.

Νέος Λόγιος Ερμής

α) Η κρίση

Η κρίση στην ουσία της είναι η ανατροπή των κανονικοτήτων της ιστορικής συνέχειας, με ανωμαλίες και δυσχέρειες, συχνά αδυσώπητες, και πολυειδείς κινδύνους. Η κρίση γίνεται περισσότερο αισθητή, όταν σχετίζεται με οικονομικά προβλήματα. Δεν είναι όμως μόνο οικονομική, διότι με αυτήν διασαλεύεται όλη η κοινωνική τάξη, σε άμεση συνάρτηση με την ηθική σφαίρα, που διέπει τις δομές μιας κοινωνίας.

Η σημερινή κρίση πού διερχόμεθα ως Έλληνες, έχει κύριο αίτιο κατά γενική ομολογία τη χρεοκοπία της ηγεσίας, κυρίως της πολιτικής, που υπηρετεί, κατά κανόνα, τα συμφέροντα της νέας παγκόσμιας τάξης, στο όνομα της οποίας ασκεί την εξουσία της εις βάρος της ευστάθειας της Χώρας. Γενική είναι η συναίσθηση ότι ζούμε σε έναν κόσμο τραγικά παράλογο και παράλογα τραγικό, πού αποκαλύπτει τη βαναυσότητα της μετανεωτερικότητας, παρόλη τη μεγαλαυχία και μεγαλοστομία της. Ο πολιτισμός της μετανεωτερικής κοινωνίας κυριαρχείται από τον άκρατο ωφελιμισμό, την απληστία και κατά συνέπεια την αδικία, την ειδωλολατρία δηλαδή της φιλαργυρίας (πρβλ. Α΄ Τιμ.6,10), και γι' αυτό καταντά «πολιτισμός» αφιλάνθρωπος.

Κάθε κρίση, ατομική ή κοινωνική, για έναν ιστορικό και Θεολόγο, είναι πάντα συνέπεια της πτωτικότητας του ανθρώπου και της εσωτερικής του αλλοτρίωσης, διότι, όπως είπε ο Ντοστογιέφσκυ, «χωρίς Θεό όλα επιτρέπονται». Κυρίαρχο θέμα της δυτικής Θεολογίας από τα μέ-

σα του 20^{ού} αιώνα είναι ο «θάνατος του Θεού», που σημαίνει όχι τον οντολογικό θάνατο του Θεού, αλλά την αποσύνδεση του ανθρώπου από τον Θεό και την αθεΐα του δυτικού ανθρώπου και της δυτικής κοινωνίας. Κατά τον νεώτερο Άγιο π. Ιουστίνο (Πόποβιτς):

> Η Ευρώπη από την Αναγέννησιν έως σήμερον μετεβλήθη εις εργαστήριον ρομπότ. [...] Δεν υπήρξεν επί του πλανήτου [...] απανθρωπότερος άνθρωπος από το ευρωπαϊκό ρομπότ[...]. Άνθρωπος χωρίς Θεόν και χωρίς ψυχήν [...]. Αφού εφόνευσε τον Θεόν και την ψυχήν μέσα του, ο τύπος κάθε ευρωπαίου ανθρώπου [...] βαθμηδόν αυτοκτονεί, διότι η αυτοκτονία είναι ο αναπόφευκτος ακόλουθος της θεοκτονίας.

Είναι, βέβαια, γεγονός, ότι η κατάσταση της σημερινής ελληνικής κοινωνίας έχει μια ιδιαιτερότητα σε σχέση με παλαιότερες κρίσεις, διότι η Χώρα μας σήμερα συμμετέχει σε μια οικονομική και νομισματική ένωση και εντάχθηκε σ' αυτήν, όπως διατείνονται οι πολιτικοί μας ηγέτες, για την ασφάλεια και ευημερία της. Και όμως, από την προσδοκώμενη κοινωνία απόλαυσης, προέκυψε μια κοινωνία δυσπραγίας, αθλιότητας και φόβου. Μολονότι ο νεοφιλελευθερισμός έχει αποβεί η θρησκεία του δυτικού ανθρώπου, το αποτέλεσμα είναι το 20% του παγκόσμιου πληθυσμού να κατέχει το 83% του παγκόσμιου πλούτου. Η Ευρώπη κατάντησε τριτοκοσμική στο νότιο μέρος της, ενώ καλπάζει η φτώχεια και η εξαθλίωση.

Η οικονομική κρίση έχει επιπτώσεις σ' όλους τους χώρους του δημόσιου βίου και σ' όλες τις δομές του (παιδεία, υγεία, οικογένεια, νεολαία, μέχρι και την οικολογία). Ιδιαίτερα αισθητή είναι στην ψυχική υγεία και ευεξία των νέων, διότι ο εφιάλτης της ανεργίας, που πλανάται, η φτώχεια, ο φόβος της κατάθλιψης και η αβεβαιότητα του μέλλοντος αφήνουν βαθειά σημάδια στην ψυχή των νέων και των παιδιών, που βιώνουν τη δυσπραγία των γονέων τους, με αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας γενεάς ψυχικά ασθενών, πού ισοδυναμεί με γενοκτονία.

β) Η επιστήμη

Το ερώτημα, που εδώ αντιμετωπίζουμε, είναι η θέση της διανόησης[1], σε όλο το φάσμα της, στον κυκεώνα της κρίσης, και θα το προσεγγίσω όχι μόνο ως ορθόδοξος Κληρικός, αλλά ως διάκονος και της επιστήμης. Θα αρχίσω με μια κοινοτοπία: Η *επιστήμη* είναι μία και ενιαία, διότι και το υποκείμενό της, ο κόσμος των φαινομένων, είναι ενιαίος. Η αδυναμία της ανθρώπινης διάνοιας να συλλάβει το σύνολο του επιστητού, οδήγησε στον επιμερισμό της επιστήμης σε πολλά είδη. Έτσι, ο όρος «επιστήμη» χρησιμοποιείται εδώ με αναφορά σ' όλους τους κλάδους, ως μέρη ενός όλου, που πρέπει να διατηρεί την ενότητά του μέσα στην ευρύτητα του φάσματός του και την ποικιλία των φορέων του. Ακριβώς δε, με τα πρόσωπα και το ήθος των φορέων της συναρτάται η καταξίωση ή η απαξίωσή της.

Η επιστήμη στο σύνολό της είναι λειτουργία κοινωνική, αναδεικνυόμενη μέσα στο κοινωνικό γίγνεσθαι και ποτέ ανεξάρτητα από αυτό. Υπάρχει για τον άνθρωπο και την κοινωνία, ως «ευλογία φιλα-

1 Ο όρος «Διανόηση» χρησιμοποιείται εδώ με την ευρύτερη σημασία του, που περιλαμβάνει και την «επιστήμη». Άλλωστε «Διανόηση» χωρίς Επιστήμη, δηλαδή γνώση, είναι αδιανόητη.

δελφείας» κατά τον πανεπιστήμονα Μ. Βασίλειο (PG 31,1024 D) και διαμορφώνει τελικά τον ανθρώπινο βίο ως καθαρά κοινωνική δύναμη. Συνεπώς, η επιστήμη δεν μπορεί να υπάρχει για τον εαυτό της, η δε έρευνα διεξάγεται για χάρη του ανθρώπου, ως προσώπου και κοινωνίας. Αυτό σημαίνει, ότι η Διανόηση συμμετέχει στους προβληματισμούς της κοινωνίας και επιβεβαιώνει τη γνησιότητά της, όταν ανταποκρίνεται στην αντιμετώπισή τους.

γ) Κρίση και Επιστήμη

Η κρίση, κυρίως στην οικονομική έκφρασή της, δεν αφήνει ανεπηρέαστη και τη Διανόηση και ειδικά την επιστήμη. Η οικονομική στενότητα και πίεση επηρεάζει την ομαλή πορεία της, αφού η έρευνα απαιτεί χρηματοδότηση και τα κατάλληλα υλικοπνευματικά μέσα. Οι ερευνητικές δραστηριότητες, όταν λείπουν τα μέσα, επιβραδύνονται ή και ματαιώνονται, η δε ανεργία παραλύει και τον επιστημονικό χώρο σ' όλες τις δραστηριότητές του. Αυτό ζούμε σήμερα. Ερευνητικά προγράμματα καρκινοβατούν ή ματαιώνονται, οι αδιόριστοι δε επιστήμονες, ιδιαίτερα οι πανεπιστημιακοί, αναγκάζονται να μεταναστεύσουν. Πολλοί καθηγητές των ΑΕΙ και ΤΕΙ αναζητούν εργασία εκτός Ελλάδος. Αυτό σημαίνει ότι λαμπροί επιστήμονες χάνονται για τη Χώρα μας, αφού συνήθως φεύγουν οι καλύτεροι, τα δε ελληνικά Ανώτατα Πνευματικά Ιδρύματα οδηγούνται σε ασφυξία. Το κακό έχει φθάσει σε τέτοια οξύτητα, ώστε να γίνεται λόγος στον Τύπο για το «τέλος της επιστημονικής έρευνας στην Ελλάδα».

δ) Διανόηση και Κρίση

Υπάρχει όμως και τραγικότερη όψη του προβληματισμού μας: Είναι η ανάμειξη και συμμετοχή της επιστήμης στην κρίση, πού αποβαίνει τελικά ένας των συντελεστών της. Έχει, όχι αδικαιολόγητα, διατυπωθεί το ερώτημα: «Κρίση της κοινωνίας ή κρίση της επιστήμης;», που προϋποθέτει την συνενοχή και της επιστήμης για την επίταση του κοινωνικού κακού. Αυτό μπορεί να συμβεί, όταν η επιστήμη, αποβάλλοντας τον ηθικό οπλισμό της, δεν μπορεί να συμβάλει στη διατήρηση της κοινωνικής ενότητας και συνοχής.

Το έργο ειδικά της επιστήμης είναι σε κάθε περίπτωση φιλάνθρωπο, στοχεύοντας όχι μόνο τη διανοητική, αλλά και την ηθική προαγωγή του ανθρώπου και την αντιμετώπιση των προβλημάτων του. Η τραγωδία και πτώση του διακόνου της επιστήμης αρχίζει με την αυταπάτη της ορθολογικότητας, που είναι καρπός της φυσίωσής του, ως αυτοεμπιστοσύνης, υπερτροφικής δηλαδή ανάπτυξης του αυτοσυναισθήματός του. Η θεοποίηση του ορθού λόγου αδυνατεί να παγιώσει μια φιλάνθρωπη διάθεση, που θεμελιώνεται στην προτεραιότητα του ανθρώπου, στη διακονία του οποίου, όπως ειπώθηκε, είμαστε επιστρατευμένοι. Στην περίπτωση όμως αυτή η επιστήμη δεν αποβαίνει μόνο αναποτελεσματική, αλλά συχνά και επικίνδυνη, δυσχεραίνοντας την επίλυση των προβλημάτων της κοινωνίας.

Αφιλάνθρωπη είναι η λεγομένη «κακή χρήση» της επιστήμης, πού ισοδυναμεί με απαξίωση και αυτοκατάργησή της. Είναι δε κακή, όταν γίνεται «χρήση» των πορισμάτων της επιστήμης για την εξυπηρέτηση σκοπών ιδιοτελών και –συνεπώς– ανόμων συμφερόντων. Κακή όμως είναι και η χρήση του θυσιαστικού μόχθου των αυθεντικών επιστημόνων για

ατομικό όφελος, όπως είναι το κέρδος. Πρόκειται τότε για *εμπορευματοποίηση της επιστήμης*. Το παράδειγμα του μεγάλου αμερικανού επιστήμονος, γερμανικής καταγωγής, *Τζούλιους Ρόμπερτ Οπενχάιμερ* (1904-1967), του πατέρα της ατομικής βόμβας και από τους βασικούς συντελεστές της οπλικής κυριαρχίας της Νεοεποχίτικης Υπερδύναμης, είναι μία από τις χαρακτηριστικότερες συγκρούσεις του επιστήμονα με τις δυνάμεις που εκμεταλλεύθηκαν κυριολεκτικά την ανακάλυψή του. Διότι, όπως έχει τονισθεί, ο Οπενχάιμερ υπήρξε από τους επιστήμονες πού αναγκαστικά προβληματίσθηκε, από φιλοσοφική και κοινωνιολογική άποψη, για τις επιπτώσεις της ατομικής ενέργειας στην ανθρωπότητα, αφιέρωσε μάλιστα, αντιπαλαίοντας την παλαιότερη δράση του, τα τελευταία χρόνια της ζωής του στην αναζήτηση τρόπων για την ειρηνική συνύπαρξη της επιστήμης και της κοινωνίας (*Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό*, τ. 8,13). Τα *ναζιστικά πειράματα*, εξ άλλου, που –mutatis mutandis– συνεχίζονται και σήμερα, είναι η απανθρωπότερη χρήση της επιστήμης, όταν βλέπει τον άνθρωπο, όχι ως «ζώον θεούμενον» (έμβιον όν, που έχει προορισμό να γίνει θεός κατά χάρη, κατά τον Μ. Βασίλειο), αλλά ως *πειραματόζωο*.

Το ταπεινό φρόνημα του επιστήμονα διασώζει τη δυνατότητα να μείνει πιστός στην αποστολή του, συνειδητοποιώντας τα όρια των εγχειρημάτων του. Αυτό γίνεται ιδιαίτερα αντιληπτό *στην περίπτωση του θανάτου*. Η παράταση του ορίου της ζωής (άλλο η θεραπεία), αποδεικνύεται τελικά φενάκη, αφού πρόκειται *για απλή μετάθεση του θανάτου, αλλά όχι και για νίκη πάνω σ' αυτόν*. Η πίστη που εμπνέει στην περίπτωση αυτή η επιστήμη για υπέρβαση του προβλήματος του θανάτου, προϋποθέτει την αντίληψη περί παντοδυναμίας της επιστήμης. Αυτό ισχύει, ιδιαίτερα, στην περίπτωση της *τεχνολογίας*, που προσλαμβάνει, οιονεί, μαγικό χαρακτήρα. Παρά την εκπληκτική όμως πρόοδο της επιστήμης και της τεχνολογίας, οι ανάγκες του ανθρώπου δεν καλύπτονται εντελώς, ούτε τα προβλήματα περιορίζονται. Αντίθετα, προκύπτει η υποκατάσταση εργατικών χειρών με αποτέλεσμα την ανεργία ή την εξυπηρέτηση πολεμικών στόχων, όπως λ.χ. η υποκίνηση εμφυλίων συρράξεων για τον πλουτισμό των διαχειριζομένων την επιστημονική έρευνα και την πρόοδό της. Ήδη ο Ζαν Ζακ Ρουσσώ είχε προβλέψει, ότι «όσο περισσότερος τεχνολογικός πολιτισμός, τόσο περισσότερη δυστυχία». Αυτό συμβαίνει όταν διασαλευθούν οι αναγκαίες ισορροπίες.

Η επιστήμη κινείται στα όρια μιας διπλής δυνατότητας: ή της διευκόλυνσης της ανθρώπινης ζωής ή της απειλής για αλλοίωση της ποιότητας της ζωής, ως την τελική εξαφάνισή της. Έλεγε ένας αληθινά σοφός Πνευματικός-Γέροντας, ότι δεν είναι ανάγκη να περιμένουμε το τέλος του κόσμου από τον Θεό, διότι μπορούμε να το επιτύχουμε μόνοι μας! *Κρίση, συνεπώς, παράγει και η επιστήμη, όταν χειραγωγεί την κοινωνία σε ενέργειες αντιανθρωπιστικές και αντικοινωνικές*. Τότε ισχύει το αποδιδόμενο στον *Πλάτωνα*: «Επιστήμη χωριζομένη αρετής, πανουργία, ου σοφία». Έχει παρατηρηθεί ότι, όχι σπάνια, υπό την επίδραση της έπαρσης πού δημιουργεί η υπέρμετρη εμπιστοσύνη στην επιστήμη, ο άνθρωπος στεγνώνει συναισθηματικά, αποβάλλοντας κά-

θε ανθρώπινο συναίσθημα καί μηχανοποιείται. Η αθέτηση των ορίων της γνώσης για τους αρχαίους προγόνους μας ήταν «ύβρις». Έλεγα κάποτε σε έναν μεγάλο αστροφυσικό, σε τηλεοπτική συζήτηση, ότι δικό του έργο δεν είναι να διαπιστώσει αν υπάρχει Θεός ή δεν υπάρχει, διότι τότε αυτοκαταργείται ως επιστήμων και κάνει μεταφυσική. Έργο δικό του είναι η πληροφόρηση των μη ειδικών για το τι ακολούθησε το Big-Bang, και όχι το αν και τί προηγήθηκε. Αυτό είναι έργο της επιστήμης του ακτίστου και των ειδικών αυτού του χώρου, δηλαδή των Αγίων. Αυτούς τούς προβληματισμούς αντιμετωπίζοντας ο Κομφούκιος, δίδασκε ότι ο άνθρωπος εξυψώνει την επιστήμη και όχι η επιστήμη τον άνθρωπο, κάτι που θα αναδιατυπώσει και ο στρατηγός Μακρυγιάννης με το δικό του σοφό ρωμαίικο τρόπο: «*Ο άνθρωπος κάνει τα φώτα και όχι τα φώτα τον άνθρωπο*»!

Υπάρχει όμως και κάτι χειρότερο: Είναι *η χρήση των Διανοουμένων και επιστημόνων από τις δυνάμεις, πού παράγουν τίς κρίσεις,* λειτουργώντας καταλυτικά και καταστροφικά στην κοινωνία. Όργανά τους γίνονται οι διανοούμενοι και οι επιστήμονες εκείνοι, που συνειδητά *αυτοπαραδίδονται* στην άνομη πολιτική ή οικονομική εξουσία, διαθέτοντας τη γνώση και τα επιτεύγματά τους σε επιχειρήσεις που μολύνουν το περιβάλλον, νοθεύουν την αισθητική μας, νεκρώνουν την ψυχή μας, προωθώντας τη βία και κραταιώνοντας τον θάνατο και την εξόντωση του ανθρώπου. Ο διανοούμενος και επιστήμονας τότε καταντά *μισθοφόρος* της κατεστημένης εξουσίας και υποχείριό της.

Αυτοκατάργηση του διανοούμενου και ειδικού επιστήμονα συμβαίνει και όταν βλέπει το έργο του ως δυνατότητα επαγγελματικής τακτοποίησης και καριέρα και όχι ως αποστολή. Τότε είναι δυνατή η manipulatio της διανόησης και της έρευνας από την εξουσία των χρηματοδοτών τους. Οι επιστημονικές εφαρμογές εντάσσονται στην υπηρεσία της ταξικής οικονομίας και της ιδεολογίας της άρχουσας τάξης και δύναμης. Αυτό συμβαίνει ιδιαίτερα σήμερα και είναι αξιοθρήνητοι *οι κομματικά στρατευμένοι οικονομολόγοι*, που προσπαθούν να συγκαλύψουν τα διαπραττόμενα από την πολιτική εξουσία εγκλήματα, επιχειρηματολογώντας διαμετρικά αντίθετα από τούς γνήσιους εκπροσώπους της επιστήμης τους. Μια Διανόηση, όμως, στην υπηρεσία των ισχυρών, του κεφαλαίου, του θεάματος, της παραπληροφόρησης φανερώνει την αλλοτρίωση της ανθρώπινης σκέψης. Τα τηλεοπτικά παράθυρα αποκαλύπτουν αυτό τόν ρόλο της επίορκης Διανόησης. Η κρίση της κοινωνίας είναι τότε συνέπεια της κρίσης της Διανόησης και των εκπροσώπων της.

Τεράστια είναι στην περίπτωση αυτή η συμβολή της δυτικής Θεολογίας στην συγκρότηση του καπιταλισμού και των εφαρμογών του. Ο Προτεσταντισμός, ζώντας την αλλοτρίωση του πατερικού ήθους, γέννησε μια «θεολογία», που έθρεψε το θηρίο του καπιταλισμού, της απληστίας και αφιλάνθρωπης κερδοσκοπίας. *Αυτό το πνεύμα, διέπει την πολιτική στάση της ηγεσίας της σημερινής Γερμανίας.* Θα πρέπει όμως να προστεθεί, ότι υπάρχει και κάτι χειρότερο από την καπιταλιστική απληστία. *Είναι η ανικανοποίητη σοσιαλιστική δίψα του πλούτου και της εξουσίας* και μ’ αυτό το πνεύμα ζυμώ-

θηκε η γερμανική ηγεσία του υπαρκτού σοσιαλισμού.

ε) Δυνατότητες της «Διανόησης»

Η πίστη όμως για τις δυνατότητες της επιστήμης στην αντιμετώπιση των κοινωνικών κρίσεων παραμένει αμείωτη, σε σημείο μάλιστα που να έχει αναχθεί η επιστήμη στο ύψος της θρησκείας. Η κοινή διαπίστωση, μάλιστα, *της χρεοκοπίας της πολιτικής* ενισχύει την επικρατούσα άποψη, ότι το έργο της μπορεί να αναλάβει η επιστήμη. Αυτό σημαίνει: να αναλάβει η επιστήμη την στήριξη ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, αποκαθιστώντας συνάμα την τρωθείσα, λόγω της ανικανότητας ή και των σκοπιμοτήτων της πολιτικής, κοινωνική και εθνική αξιοπρέπεια.

Και είναι γεγονός, ότι ο επιστήμονας δεν μπορεί να μείνει αδιάφορος μπροστά στο χάος. Την κρίση καλούνται, συνήθως, να αντιμετωπίσουν οι ηθικολόγοι, οι ψυχολόγοι ή περισσότερο οι οικονομολόγοι. Αλλά αυτό είναι χρέος όλων των επιστημόνων, κατά την ειδικότητα και γνώση τους. Ο ανθρωπισμός δεν έχει κλαδικό σχήμα. Αν η επιστήμη θέλει να βοηθήσει την κοινωνία, οφείλει να αρχίσει από την ορθή ενημέρωση και προετοιμασία του Λαού, για την συνειδητοποίηση των προβλημάτων και την κριτική στάση απέναντι στην παραπλανητική εξουσία. Αλλ’ αυτό δεν έγινε. Η επιστήμη, εξ άλλου, μπορεί να συμβάλει στη μετάσταση από την απελπισία στην ελπίδα, αποκαλύπτοντας την τραγική αλήθεια και όχι συγκαλύπτοντας την ζοφερή πραγματικότητα. Ο αληθινός διανοούμενος είναι, άλλωστε, ηγέτης και οφείλει να αναλαμβάνει τον ρόλο του ηγέτη σε κρίσιμες στιγμές, συμπάσχοντας με τον ταλανιζόμενο συνάνθρωπο και μαχόμενος για την αντιμετώπιση της κρίσης.

Παρήγορο, εξ άλλου, είναι το παράδειγμα γιατρών, φαρμακοποιών ή και φαρμακοεταιρειών, που παρέχουν δωρεάν εξετάσεις και φάρμακα. Φέρνουν στην επιφάνεια το παράδειγμα γιατρών μας παλαιοτέρων εποχών, που όχι μόνο εξέταζαν δωρεάν τους απόρους, αλλά χορηγούσαν και τα αναγκαία φάρμακα στους φτωχούς ασθενείς τους. Η συστράτευση αυτή στην αντιμετώπιση του πόνου και της ανάγκης, με την περίθαλψη υποσιτιζομένων, ασθενών, και γενικά εμπεριστάτων είναι η αυτοεπιβεβαίωση της επιστήμης. Στο σημείο αυτό αναδύεται ο ρόλος της ορθοδοξοπατερικής Θεολογίας και της Ιστορίας για την υποβοήθηση στην κατανόηση του πνευματικού χαρακτήρα της κρίσης, αλλά και την προβολή προτύπων της παράδοσής μας, που αποδείχθηκαν σωστικά σε κρίσιμες περιόδους, όπως π.χ. η μακρόσυρτη δουλεία. Και δεν είναι μόνο τα καινοδιαθηκικά δεδομένα, αλλά και ο καταξιωμένος στην Ελληνορθοδοξία *κοινοβιακός και κοινοτικός τρόπος* υπάρξεως ως «πλησίον» (Λουκ. Κεφ. 10). Τα αρχαιοελληνικά «κοινά» και τα μοναστικά κοινοβιακά μοναστήρια, που θεμελίωσαν τις κοινότητες, παρήγαγαν όλη τη φιλάνθρωπη παράδοση του Γένους μας, από την ενοριακή μέριμνα, ως τους Μεγάλους Ευεργέτες, που σήμερα, όπως φαίνεται, έχουν εκλείψει. Η δημοσιονομική πολιτική είναι ανάγκη να αναλαμβάνεται από προσωπικότητες πνευματικού ύψους, *που ιεραρχούν το υλικό στο πνευματικό*. Ο Homo oeconomicus, που μας κληροδότησε η Ευρώπη, πρέπει να γίνει homo spiritualis (Ε. Θεοδώρου).

Με την κρίση όμως μπορεί να αναμε-

τρηθεί ο επιστήμονας, που αναλαμβάνει τις ευθύνες του, ως μέρος ενός συνόλου. Γνώση και Ηθική, παρά τις ατέρμονες στο ζήτημα αυτό συζητήσεις, πρέπει να νοούνται στενά μεταξύ τους συνδεδεμένες. Και αυτό υποδεικνύουν τα επιτεύγματα της Μοριακής Βιολογίας και της Γενετικής, ως και η προσπάθεια αντιμετώπισης του οικολογικού προβλήματος, που συνδέεται με την επιβίωση σύνολης της ανθρωπότητας. Ο ρόλος της επιστήμης μπορεί να είναι δραστικός, όταν η επιστήμη αναγνωρίζεται ως χάρισμα θεϊκό και όχι ως αποκλειστικό κατόρθωμα του επιστήμονα. Οι τεχνολογικές επιστήμες μπορούν να είναι –και είναι– ουμανιστικές, συμβάλλοντας στην απελευθέρωση του ανθρώπου από ό,τι αναστέλλει την ομαλή πορεία του. Είναι όμως γεγονός, ότι την ανθρώπινη προσωπικότητα δεν οικοδομεί η επιστημονική γνώση, όσο υψηλή και αν είναι, αλλά η σχέση του ανθρώπου με την άκτιστη θεία Χάρη. Πραγματικά σοφοί στην ελληνορθόδοξη παράδοση είναι οι Άγιοι. Γι' αυτό όμως χρειάζεται ταπείνωση, κατά τον λόγο του Ι. Χρυσοστόμου: «Όσον μέγας ει, τοσούτον ταπείνου σεαυτόν». Αυτό μας έλεγαν στα μαθητικά μας χρόνια και οι δικοί μας πνευματικοί Πατέρες: «Μάθε πολλά γράμματα, για να μπορείς να στηρίζεις και υπερασπίζεις αυτούς που δεν γνωρίζουν»!

Ο κίνδυνος της γνώσης έγκειται στο ότι μπορεί να «φυσιοί», να κάνει υπερφύαλο και εγωκεντρικό τον κάτοχό της (Α΄ Κορ. 8,1). Η λαϊκή παροιμία: «μάθε γράμματα, για να γίνεις άνθρωπος», μπορεί να σημαίνει ή την ανάδειξη του επιστήμονα σε «συνάνθρωπο» ή τον πλουτισμό του με την εκμετάλλευση της επιστήμης του. Και όμως: και αν ακόμη ο επιστήμονας δεν μπορεί να περιστείλει την κρίση, έχει τη δυνατότητα να αυξήσει την ανθρωπιά και την αγάπη, αρνούμενος την σύμπραξή του με τους δημιουργούς και διαχειριστές κάθε είδους κρίσης.

